

ROMA İMPARATORLUĞUNDA ‘ASKER EVLİLİKLERİ’ YASAĞI

THE ‘MARRIAGE BAN’ FOR SOLDIERS IN ROMAN EMPIRE

Kamil Dođancı¹
Recep Altın**

Makale Bilgisi **Article Info**
Başvuru:21 Şubat 2018 Recieved: February 21, 2018
Kabul: 23 Haziran 2018 Accepted: June 23, 2018

Özet

Muhtemelen Augustus (MÖ 27-MS 14) döneminde başlayan asker evlilikleri yasağı, yaklaşık iki asır boyunca uygulandıktan sonra MS 197 yılında Septimius Severus tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Yasağın ortaya çıkışının temel nedeni ordu içi disiplini sağlamak olmakla birlikte, demografik kaygıların da yasağın yürürlüğe konulmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Olasılıkla kısa vadeli bir çözüm olarak uygulanmaya başlayan yasak hem karar alıcıları hem de bizzat kararın muhataplarını rahatsız etmesine rağmen, şaşırtıcı bir şekilde yaklaşık iki asır boyunca yürürlükte kalmıştır. Roma’daki asker evlilikleri yasağına ilişkin birçok çalışma yapılmasına rağmen, konu ilk günkü muğlaklığını ve tartışılabilirliğini hâlen korumaktadır. Özellikle asker evliliklerinin hukuki boyutu tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. İki ana bölümden oluşan bu çalışma kapsamında kısaca Roma evlilik sistemine değinildikten sonra asker evlilikleri yasağının ortaya çıkışının nedenleri ve sonuçları, yasal şekli, tarihi seyri, kapsamı ve askerler üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asker Evlilikleri, Conubium, Matrimonia, Contra Mandata, Roma İmparatorluğu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kamil@uludag.edu.tr

** Phd, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi ABD, recepaltin89@gmail.com

Abstract

The “marriage ban” for Roman soldiers during their period of military service probably began with the reign of Augustus. After two centuries later Emperor Septimius Severus granted them the right to marry with their wives in 197 A.D. It is a strong assumption that the emergence of the prohibition could be influenced by the discipline in the army as well as by the demographic concerns. The ban, which is likely to be implemented as a short-term solution, remains in effect for about two centuries in a surprising way, though it bothers both the decision-makers and the decision makers. Despite the fact that many studies have been done by western scientists regarding the military marriage ban, the subject still maintains its first day ambiguity and debate. The legal dimension of military marriages in particular is the focus of discussions. This study, which consists of two main parts, briefly examines the causes and consequences of the emergence of the military marriage ban, the legal form, the historical course, the scope and the effect on the soldiers.

Key Words: Marriage of Soldiers, Conubium, Matrimonia, Contra Mandata, Roman Empire

Giriş

Eski Roma'daki asker evlilikleri üzerine günümüze değin birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, konu ilk günkü muğlaklığını hâlen korumaktadır. Özellikle asker evliliklerinin hukuki boyutu tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte yasağın başlangıç ve bitiş tarihi, kapsamı, nedenleri ve sonuçları gibi farklı bağlamlarda tartışma sürüp gitmektedir. Eskiçağ alanındaki tüm sosyal tarih çalışmalarının temel problemi olan birinci elden kaynak sıkıntısı bu konu için de geçerlidir. Zira döneme ait birçok kaynak Roma toplumundaki elitleri önceleyip alt tabaka insanını ikinci planda tutmuştur. Konuya dair elimizde temel kaynak olarak edebi eserler, papirüsler, *ius civile*, asker diplomaları, arkeolojik malzemeler ve mezar yazıtları bulunmaktadır. Ancak bu kaynakların hiçbirinde asker evlilikleri hakkında detaylı, tatmin edici ve doğrudan bir veri bulunmaz. Bu durum konunun hiçbir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde sonuçlandırılmasını olanaksız hale getirmektedir. Diğer bir sorun ise ilgili kaynak türlerinin birbiriyle çelişen veriler içermesidir. Sosyal tarih çalışmalarında mezar yazıtlarına resmi olarak tasdik edilmedikleri ve ordu tarafından standardize edilmedikleri gerekçesiyle şüpheyile yaklaşılmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında yazıtlar derinlemesine kritik edilmeyecektir. Modern kaynaklar söz konusu olduğunda konuya ilişkin ilk çalışmalar Th. Mommsen'in asker diplomalarını ve Latince yazıtları bir araya getirmesiyle başlar. Mommsen'den sonra Roma askeri tarihi ve hukuku üzerine çalışan araştırmacıların önemli bir kısmı asker evlilikleri konusuna değinmiştir. Bu

çalışmaların yanı sıra daha birçok eserde farklı boyutlarıyla asker evlilikleri konusu ele alınmıştır.²

Roma hukuku, Roma ordusu ve Roma evlilik sistemi konuyla ilgili iç içe geçmiş üç farklı çalışma alanıdır. Özellikle Roma evlilik sistemi konunun anlaşılması için büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan makalenin esas konusu olan asker evliliklerine geçmeden önce Roma evlilik sistemini kısaca gözden geçirmek gerekir.

Antik Roma'da Evlilik Sistemi

Antik Roma'da evlilik kurumu günümüz modern toplumlarından farklı olarak zorunlu bir dizi yasal işlemi ya da gayriresmi olarak herhangi bir seremoniyi takiben kurulmuyordu. Aksine, herhangi bir kurum ya da tüzel kişinin şahitliğine veya onayına ihtiyaç duyulmaksızın iki birey birbirine rıza göstermek kaydıyla (*consensus*) evlenebiliyordu.³ *Consensus* ile kurulan evlilik kadının koca evine götürülmesi (*deductio in domum*) ile toplum nazarında aleniyet kazanıyor⁴, evliliğin devamı yönündeki iradenin (*affectio maritalis*)⁵ ortaya konulması ile sürüp gidiyordu. Ancak Roma hukukuna (*ius civile*) uygun, geçerli ve yasal evlilik (*matrimonium iustum* ya da *iustae nuptae*) yapabilmek için Roma vatandaşı olmanın yanı sıra ekstra şartlar aranıyordu. Her ne kadar bu şartlar karmaşık bir yapıda olsa da temelde; *conubium*⁶, vasilerin izinleri⁷ ve evlenecek yaşta olmak⁸ yasal evlilik için

² Kaynakların kronolojik listesi için bkz. Sara Elise Phang, *The Marriage of Roman Soldiers (13 B.C.–A.D. 235) Law and Family in the Imperial Army*, Leiden-Boston-Köln 2001, s. 13-15.

³ D.50.17.30 (Ulpianus): “*Nuptias non concubitus, sed consensus facit.*” (Evliliği bir arada yaşamak 'cinsel- birliktelik' değil, *consensus* meydana getirir).

⁴ *Deductio in domum* tamamen sosyal gerekliliklerden kaynaklanır ve evlilik üzerinde herhangi bir hukuki bağlayıcılığı yoktur. (Percy Ellwood Corbett, *The Roman Law of Marriage*, Oxford 1930, s. 92-94; Paul Koschaker-Kudret Ayiter, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara 1977, s. 306-7; Susan Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford 1991, s. 166-7).

⁵ Hukuki olarak herhangi bir bağlayıcılığı olmayan *affectio maritalis*in en açık karanesi, toplum içinde karı-koca olarak görülmeyi ifade eden *honor matrimonii*'dir. (Koschaker-Ayiter, 1977: 307; David Noy, “Studies in Marriage in the Roman World in the Pre-Christian Roman Empire”, (Unpublished diss.) University of Reading, 1987, s. 7).

⁶ Hukukçular tarafından “evlenme ehliyeti” olarak ifade edilir. Yasal bir evlilik yapabilmek için gerekli olan bu hakka Roma vatandaşları doğuştan sahiptiler. Bazen vatandaş olmayan kişi ya da gruplar da bu imtiyaz ile ödüllendirilebiliyordu. (Corbett, 1930: 23-29; Noy, 1987: 6; *DNP* 3: 158-9).

⁷ D. 23.2.2 (Paulus): “*Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt*” (Herkes, evlenecek taraflar ve bunlar üzerinde hakimiyete sahip olanlar, rızasını beyan etmeden, evlenme gerçekleşmez.) (Salvatore Di

yeterliydi. Karmaşıklık, Roma hukukunda temel evlenme şartları dışında kalan zamana ve şartlara göre değişen ya da esnetilen diğer özel durumlardan ileri gelmektedir. Bu özel durumlar: sosyal sınıf farklılıkları⁹, kan bağı ve akrabalık ilişkisi¹⁰, tarafların akıl sağlığı¹¹, mevcut bir evliliğin bulunması¹², matem süresi (*tempus lugendi*)¹³, Hıristiyanlığın devletin resmi

Marzo, *Roma Hukuku*, çev. Ziya Umur, İstanbul 1959, s. 180-1; Fulya İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın*, İstanbul 2010, s. 89-91; Özge Nemli, “4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu İle Karşılaştırmalı Olarak Roma Hukukunda Evlenme”, (Yüksek Lisans Tezi) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yaşar Üniversitesi, 2013, s. 43). Ayrıca burada bahsedilen “hakimiyeti” ifade eden *pater familias* ve *patria potestas* kavramları için (bkz. Şakir Berki, Roma’da Aile Hukuku”, *AÜHFD*, C. 14, S. 1-4, 1957, s. 111-121; Kamil Doğançcı-Fulya Kocakuşak, “Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, *U.Ü. FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, 2014, s. 233-50).

- ⁸ Kızlar için 12, erkekler için 14 olan yasal evlilik yaşı tartışmalı bir konudur. (M. Keith Hopkins, “The Age of Roman Girls at Marriage”, *Population Studies* 18/3, 1965, 309-327; Brent D. Shaw, “The Age of Roman Girls at Marriage: Some Reconsiderations”, *JRS* 77, 1987, s. 30-46). Ancak hukuk metinlerine (*ius civile*) 12/14 şeklinde geçmiştir. (Koschaker-Ayiter, 1977: 309).
- ⁹ Krallık Dönemi’nde ve Cumhuriyet Dönemi’nin ilk 65 yılında *conubium* sadece *patricii* sınıfına –kendi sınıfından birisiyle olmak şartıyla- tanınmış bir ayrıcalıktı. MÖ 445’te Valerius-Horatius Kanunlarını takiben *pleb tribinusu* Gaius Canuleius çıkardığı yasayla *pleb* sınıfına da *conubium* hakkı verdi ve iki sınıf arasında evlilik serbestisi getirildi. (Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi I/1. Menşe’lerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar*, (4. Baskı), Ankara 1998, s. 98-100). Bunlar dışında kalan köle ve yabancıların (*peregrini*) yasal evlilik imtiyazı yoktu. Özgür bir vatandaş ile kölenin evliliği *contubernium* olarak ifade ediliyordu ve yasal değildi. (Koschaker-Ayiter, 1977: 309).
- ¹⁰ *Ius civile*’nin farklı yerlerinde aralarında kan bağı olan kişilerin ve evlat edinme neticesinde aralarında akrabalık oluşan kişilerin -anne ve babaları farklı üvey kardeşler hariç- arasında yasal bir evlilik olamayacağı açıkça belirtilmiştir [D.23.2.17 (Gaius); *Inst. Iust.* 1.10.1 “... *inter eas enim personas quae parentum liberorumve locum inter se optinent nuptiae contrahi non possunt, veluti inter patrem et filiam vel avum et neptem vel matrem et filium vel aviam et nepotem et usque ad infinitum ...*” / (... aralarında kan bağı olan kimseler birbirleri ile evlenemezler; örnek olarak baba ile kız, ya da büyük baba ve torun, ya da ana ile oğul, ya da büyük ana ile torun ...)” (Mehmet Yeşiller, “Roma Hukukunda Hükümsüzlük Halleri”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S.3, 2011, s. 87; Noy, 1987: 10).
- ¹¹ D. 23.2.16.2 (Paulus) “*Furor contrahi matimonium non sinir, quia consensu opus est, sed tecte contractum non impedit.*” / “Akıl hastalığı, evliliğin yapılmasını önler, çünkü tarafların rızası aranır. Ancak, evlilik bir kere geçerli olarak yapılmışsa, bu evliliği geçersiz kalmaz” (Nemli, 2013: 48).
- ¹² Eski Roma’da evlilik sisteminde katı bir şekilde tek eşlilik (monogami) esastı (Gai. *Inst.* 1.63: “...bir kadın iki kişiyle evlenemeyeceği gibi bir adamın da iki karısı olamaz”).
- ¹³ Sadece kadınlar için geçerli olan yas tutma süresinin (10-12 ay) varlığı, doğabilecek olası bir çocuğun nesebi üzerindeki şüpheye engel olmaktadır. (Nemli, 2013: 50). Süre dönemden döneme değişiklik göstermişse de MS 381 yılında 1 yıl olarak *ius civile*’de (*Cod.* 5.9.2) yerini almıştır. (Noy, 1987: 408 vd.).

dini olarak kabul edilmesinden sonra din farklılıkları¹⁴ ve bu makalede incelenen “asker evlilikleri” konusunun da dahil olduğu görevleri nedeniyle evlenme engeli olmak¹⁵ şeklinde sıralanabilir. Taraflardan birinin durumu, yukarıda bahsedilen bu sekiz unsurdan birine aykırı ise o evlilik Roma hukukuna göre gayrimeşru (*iniusta matrimonia*) sayılırdı. Bu sebeple de taraflar arasında hukuki bakımdan aile, akrabalık, mirasçılık gibi normal bir evliliğin doğal sonuçları oluşmazdı. Bu birliktelikten doğan çocuklar kadının hukuki statüsünü kazanır ve babanın *patria potestasına* girmezdi.¹⁶ Dolayısıyla yasal olarak hem eşler birbirinden hem de çocuk babadan ve devletten hiçbir hak (miras, vatandaşlık vb.) talep edemezdi.¹⁷ Ancak ilgili evlilik ileride Roma hukukuna uygun bir hale gelirse, otomatik olarak çocuklar da yasal bir statü kazanarak (*legitimatio*) babanın *patria potestasına* girebilirdi.¹⁸ Aynı şekilde hem tarafların evlilik niyeti taşımaksızın uzun süre birlikte yaşaması (*concubinatus*) hem de bir köle ile yapılan evlilik (*contubernium*) zina ya da suç olarak görülmezdi. Fakat bu tür evlilikler Roma hukukunca gayrimeşru sayılır ve bu nedenle taraflar birbirinden hiçbir yasal hak talep edemezdi.¹⁹ Köle ile hür bir kişinin evliliği “*consistere non possunt*” yani mümkün olmayan evlilik olarak adlandırılırdı.²⁰

Eski Roma'da, uzunca bir süre hukuki bir durum olmaktan ziyade sosyal bir olgu olarak değerlendirilen ve aile kurumunun temeli olan evlilik, temel ilkelerini ahlak ile dinden almıştır.²¹ Dolayısıyla Roma hukukunun evliliğin ne başlamasında ne de sona ermesinde herhangi bir müdahalesi söz konusudur. Ancak evlilikten doğan çocuklar ve onlar üzerindeki hakimiyet

¹⁴ Hıristiyanlığın devletin resmi dini olarak kabul edilmesiyle birlikte Hıristiyanların Yahudilerle evlenmesi yasaklanmıştı. (Di Marzo, 1959: 170; Jane F. Gardner, *Women in Roman Law and Society*, London 1986, s. 35).

¹⁵ Askerlerin görevleri süresince evlenmesi yasaktı. (Koschaker-Ayiter, 1977: 310). Ayrıca eyaletlerdeki üst düzey memurların görevleri süresince yerel halktan biriyle evlenmesi yasaktı. (D. 23.2.38 *pr* (Paulus)).

¹⁶ Nemli, 2013: 68; Doğanç-Kocakuşak, 2014: 236-7.

¹⁷ Eski Roma'da miras hukuku hakkında detaylı bilgi için (bkz. Şakir Berki, “Roma'da Miras Hukuku”, *AÜHFD*, C. 10, S. 1-4, 1953, s. 542-76; Gardner, 1986: 142-4; Diler T. Güven, “Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı”, *İÜHFM*, C. 57, S. 1-2 1999, s. 225-40; Doğanç, Kocakuşak, 2014: 241, 245-6).

¹⁸ *Patria potestas* altındaki erkek çocuklar “*filius familias*” kız çocuklar ise “*filia familias*” olarak anılırdı. (Doğanç-Kocakuşak, 2014: 235-8).

¹⁹ *Concubinatus* askerlerden ziyade Romalı elitlerin tercih ettiği bir ilişkiydi. (*DNP* 3: 117-8, 157; Phang, 2001: 201; Judith E. Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire: A sourcebook on marriage, divorce and widowhood*, London-New York 2002, s. 139, 143-54; Nurcan İpek, “Concubinatus”, *YÜHFD*, C. 5, S. 2, 2008, 15-37).

²⁰ D. 16, 3, 27; Koschaker-Ayiter, 1977: 309.

²¹ Özlem Söğütü Erişgin, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, *İÜHFD*, C. 4, S. 2, 2013, s. 10.

meselesi, miras hakkı, karı-koca arasındaki mal ilişkisi, eşlerin birbirine olan sadakat borcu, zina yasağı gibi çeşitli konular nedeniyle evlilik dolaylı olarak da olsa devletin müdahalesini gerektiren bir kurum halini aldı.²² Evlilik ve ailenin korunması yolundaki en önemli adımlar Augustus tarafından atılmış ve onun döneminde konuyla ilgili üç kanun çıkarılmıştır²³:

- *lex Iulia de maritandis ordinibus*²⁴
- *lex Iulia de adulteriis coercendis*²⁵
- *lex Papia et Poppaea*²⁶

Augustus'un çıkardığı bu kanunlardan ve orduyu disiplin altına almak amacıyla yaptığı düzenlemelerden yola çıkılarak asker evliliklerine ilişkin yasağın ilk kez Augustus tarafından getirildiği düşünülmektedir.

Asker Evlilikleri

Eski Roma'da askerlerin görevleri süresince evlilik yapmaları kanunen yasaktı. Roma Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde yasağın varlığına dair kesin bir kayıt olmamakla birlikte, kadınların ve çocukların askeri kamplara girmelerine izin verilmiyor ya da en azından bu durum hoş

²² Nurcan İpek, "Actio Rerum Amotarum", *MÜHF-HAD*, C. 16, S. 3-4, 2010, s. 196.

²³ İlgili kanunlara kadar aile hukukuna girecek sorunlar başka hukuk alanları (miras, eşya hatta borçlar hukuku) kapsamında değerlendirilmiştir. (İpek, 2010: 195). Kanunlara ilişkin olarak (bkz. James A. Field, "The Purpose of the Lex Iulia et Papia Poppaea", *The Classical Journal* 40/7, 1945, s. 398-416; Koschaker-Ayiter, 1977: 316-7; Treggiari, 1991: 60-80; Mary A. Deminion, "Staging Morality: Studies in the Lex Iulia de Adulteriis of 18 BCE", (Unpublished M.A. Thesis), Victory University 2007; Diler T. Güven, *Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia De Adulteriis Coercendis*, İstanbul 2007).

²⁴ MÖ 18 yılına tarihlenen ve Roma evlilik hukukunun temelini oluşturan bu düzenleme, Roma'da "evlenmeleri düzenleyen kanun" olarak da bilinir. Önceki yasalar senatörlerin ve oğullarının azat edilmiş kadınlarla, özgür erkeklerin de kötü şöhretli ya da zina yapmış kadınlarla evlenmelerini yasaklıyordu. Bu tür bir evlilik yapmış olan kişilerin miras hakkı yoktu. Augustus bu yasayla Cumhuriyet döneminin sonlarında bozulan aile yaşamını ve ahlaki çöküşü durdurmak istemişti. Bu nedenle evliliği kutsallaştırıp çocuk doğurmayı teşvik ederek çocuklu ailelere ekonomik ve sosyal alanda birçok ayrıcalıklar verdi. Evli olmayan ya da evli olup henüz çocukları bulunmayan ailelere de tam tersine artı bir vergi yükü getirdi. (Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, New Jersey 2004, s. 553-554).

²⁵ Bazı araştırmacılar MÖ 18/17'de çıkarılan bu yasanın *lex Iulia de maritandis ordinibus* 'un bir parçası olduğunu ve onu tamamladığını ileri sürerler. Bu yasayla zina suç olarak kabul edilmiş ve bu suç işleyenlere verilecek cezalar belirlenmiştir. (Berger, 1953: 553).

²⁶ MS 9 yılında çıkarılan bu yasa Augustus'un daha önceki evlilik ve aile hayatını düzenleyen yasalarını tamamlar niteliktedir. Yasayla evli ve çocuk sahibi olanlara ayrıcalıklar verilmiştir.

karşılanmıyordu.²⁷ MÖ 107'de Marius'un yaptığı askeri reformla, vergi yükümlülüğü ve ordu hizmeti gibi hiçbir yasal hakkı bulunmayan siyasi ve sosyal hayatın dışında tutulan topraksız yığınların (*capite censi*) asker olmalarına olanak sağlaması yasağa zemin hazırlamıştır. Ordunun demografik yapısının büyük ölçüde değişmesi ve *proletarii* sınıfının ordudaki esas güç haline gelmesi disipline yönelik bazı önlemleri zaruri hale getiriyordu. Sonuçta Principatus Dönemi'ne (MÖ 27-MS 284) geldiğinde yasağın gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Yasağa ilişkin ilk kayıtlara Cassius Dio'nun MS 44 yılına tarihlenen *Historiae Romanae* adlı eserinde rastlıyoruz.²⁸ Ancak Dio'nun verdiği bu sınırlı bilgi çok muğlak ve tartışmalıdır. Yasağı herhangi bir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde belgeleyen en önemli belge ise Traianus (MS 98-117) ve Hadrianus (MS 117-138) dönemlerine tarihlenen *Cattaoui Papirüsü*'dür.²⁹ Papirüste Mısır *praefectus*'unun asker aileleri ile ilgili verdiği mahkeme hükümleri yer almaktadır.

Her ne kadar asker evlilikleri yasağına ilişkin kesin kanıtlar MS 2. yüzyıla tarihlense de yasağın başlangıcı genellikle imparator Augustus dönemiyle ilişkilendirilmektedir.³⁰ Bu öneriyi destekleyen güçlü referanslar bulunmaktadır. Bunların ilki yukarıda bahsedilen Roma Cumhuriyet Dönemi askeri teamülleri ve gelişmeleridir. İkincisi Augustus'un askere bakışı³¹ ve iç savaştan sonra orduda oluşan güvenlik ve disiplin zafiyetini onarmak için

²⁷ Tac. *ann.* 14.27; Tac. *hist.* 1.48; Isid. *orig.* 9.40; R. E. Smith, "The army reforms of Septimius Severus", *Historia* 21, 1972, 493 dp. 73; Phang, 2001: 124-9.

²⁸ Cass. Dio LX.24.3.

²⁹ İlgili papirüs Mısır *praefectus*'ünün asker aileleri hakkında vermiş olduğu mahkeme kararlarını içerir. Bu kararlardan anlaşıldığı üzere aktif görevleri sırasında askerler yasal bir evlilik yapamazdı. (Ludwig Mitteis-Ulrich Wilcken, *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde II.2*, Leipzig 1912, s. 418-23, nr. 372; Brian Campbell, *The Roman Army, 31 B.C.-A.D. 337: A Sourcebook*, Londra 1994, s. 154-6, nr. 257; Phang 2001: 395-401, app. 1).

³⁰ George R. Watson, *The Roman Soldier*, London 1969, s. 134; Peter A. Brunt, *Italian Manpower: 225 B.C.-A.D. 14*, Oxford 1971, s. 117; Brian J. Campbell, "The Marriage of soldiers under the empire", *JRS* 68, 1978, s. 154; Brian J. Campbell, *The Emperor and the Roman Army: 31 B.C.-A.D. 235*, Oxford 1984, s. 301; Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1985, s. 330; Colin M. Wells, "Celibate Soldiers: Augustus and army", *AJAH* 14/2, 1998, s. 180 vd.; Mehmet A. Kaya, "Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39, 2006, s. 28; Pat Southern, *The Roman Army A Social and Institutional History*, Oxford 2006, s.144; Mehmet A. Kaya, *Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus*, İstanbul 2008, s. 28; Walter Scheidel, "Marriage, Families, and Survival: Demographic Aspects", *A Companion to Roman Army*, P. Erdkamp (ed.), 2007, s. 417.

³¹ Caesar askerlerine "silah arkadaşlarım" diye seslenirken (Suet. *Caes.* 67); Augustus ise sadece "asker" diye hitap ediyordu. (Suet. *Aug.* 25).

yapmış olduğu çarpıcı düzenlemelerdir.³² Son olarak evlilikleri düzenleyen *lex Iulia de maritandis ordinibus* ve ailenin korunması maksadıyla çıkarılan *lex Papia et Poppaea* kanunları Augustus devrine aittir. Bu kanunlarda askerlere görevleri süresince evlilik yasağı konulduğunu gösteren bir ibare yoktur. Ancak bazı araştırmacılar Cassius Dio'ya ait bir cümleden³³ yola çıkarak *lex Iulia de maritandis ordinibus* ve *lex Papia et Poppaea* kanunlarıyla askerlere görevleri süresince evlilik yasağı getirildiğini ileri sürer.³⁴ Bu iddialar kısmen akla yatkın olsa da öneriyi kesin olarak doğrulamaz. Zira Dio'nun kanun (*nomos*) ile yukarıdaki kanunları mı yoksa başka bir düzenlemeyi mi kastettiği açık değildir -ki kastedilen yasalar *lex Iulia de maritandis ordinibus* ve *Papia Poppaea* olsaydı muhakkak *Digesta*'da yerini alırdı.³⁵ Araştırmacılar tarafından anomali olarak değerlendirilen diğer ilginç bir nokta ise, ilgili kanunların amacıyla çelişen evlilik yasağıdır. Zira kanunların en önemli hedefi evliliği ve çocuk yapmayı teşvik etmektir. O kadar ki evli ve çocuk sahibi olanlar ödüllendirilirken, bekar ve çocuksuz evliler ise cezalandırılmıştır.³⁶

Bu belirsizlikler doğal olarak yasağın yasal şeklinin sorgulanmasına yol açmıştır: Yasak bir kanunla güvenceye alınmış genelgeçer bir kural mıydı, yoksa imparatorun valiye (*proconsul procurator propraetor*) verdiği emir (*mandata*)³⁷ ile alınan idari ve geçici bir karar mıydı? Yukarıdaki nedenlerle yasağın bir kanun olamayacağı noktasında birleşen araştırmacılar, -tıpkı üst düzey eyalet subaylarının evliliklerinde olduğu gibi- *mandata* ile başlayan

³² Suet. Aug. 24: “Askerliğe hem birçok değişiklik hem de birçok yenilik getirdi... Son derece sıkı bir düzen kurdu. Subaylarına karılarını görmeleri için zoru zoruna ve ancak kış aylarında izin verdi...”.

³³ Cass. Dio LX.24.3: “τοῖς στρατευμένοις ἐπειδὴ γυναικας οὐκ ἐδύναντο ἕκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκε.” (O (Claudius) görevdeki askerlere evli erkeklerin haklarını verdi, çünkü kanunlara göre onların karısı olamazdı).

³⁴ Phang, 2001: 116.

³⁵ Phang, 2001: 117-119 ve dp. 13.

³⁶ Bekârlara miras hakkı tanınmıyor, çocuksuz evliler ise miraslarının yarısını devlete bırakıyordu. Ayrıca üç çocuk sahibi olanlar bazı vergilerden muaf tutulup, memuriyetlerde öncelik imtiyazı elde ediyorlardı (*ius trium liberorum*). İmparator Traianus bu hakkı G. Plinius'a tanıtmıştır. (Plin. *epist.* 10. 2; Campbell, 1978: 158; Akşit, 1985: 57).

³⁷ Dio eserinde *mandata* (entolai) terimini imparator tarafından valiye verilen emir, talimat olarak tanımlar ve aynı zamanda Augustus devriyle birlikte ortaya çıkan pratik bir uygulama olduğunu da ifade eder (Cass. Dio LIII.15.4). Buradan hareketle birçok araştırmacı terimin Augustus ile çağdaş olduğunu kabul eder. Buna karşın terimi en erken MS I. yüzyılın sonuna tarihlenen araştırmacılar da bulunmaktadır. Tartışmalara ve literatüre ilişkin (*bkz.* G. P. Burton, “The Issuing of Mandata to Proconsuls and a New Inscriptions from Cos”, *ZPE* 21, 1976: 63-76; Fergus Millar, *The emperor in the Roman world (31 B.C.-A.D. 337)*, London 1977, s. 313-7; Phang, 2001: 123, dp. 26).

“provincial” bir yasaktan bahseder.³⁸ Yasak kanunen alınmış bir karar olmadığı için tahttaki imparatorun ölümüyle otomatik olarak sona eriyordu. Bu nedenle yasağın tahta çıkan her imparator tarafından yenilenmesi gerekiyordu. Yasağın uygulanması ve denetim işlemleri de doğrudan valilerin kontrolü altındaydı.³⁹ Bu yasağa rağmen yapılan evlilikler her hâlükârda gayrimeşru olmakla birlikte, *inusta matrimonia* terimi ile değil *matrimonia contra mandata* terimi ile ifade edilirdi.⁴⁰

Evlilik yasağının yüksek rütbeli askerleri ne ölçüde etkilediği kesin olarak bilinmemektedir. Senato tarafından görevlendirilen veya atlı sınıfına mensup üst düzey memur ve subaylar evlilik yasağının dışında tutulmakla birlikte, onların da görevleri süresince buldukları eyaletteki “yerli kadınlarla” evlenmeleri bizzat imparator emri ile yasaklanmıştı.⁴¹ Bu yasak şeklen asker evlilikleri yasağıyla benzeşmesine rağmen farklı kaygılar ile yürürlüğe konulmuştur.⁴² Yasağa rağmen yerli bir kadınla evlilik yapıldığında (*matrimonia contra mandata*) ise hem evlilik hem de eş ve çocuklar gayrimeşru sayılıyordu. Eğer görev bitiminde evlilik niyeti hâlâ devam ediyorsa evlilik ve çocuklar yasal bir statü kazanıyordu.⁴³ Sıradan asker evliliklerinde de durum aynıydı. Onların da gayrimeşru evlilikleri ve çocukları görev süreleri sona erdiğinde (*honesta missio*) yasal bir statü kazanıyordu. Ancak iki grubun görev süreleri nedeniyle bu hakka erişme süresi birbirinden farklıydı. Atlı sınıfına mensup düşük rütbeli (özellikle *centurio* ve daha alt rütbeliler) askerlerin, sıradan askerleri ilgilendiren yasağın kapsamına alınıp alınmadığı kesin olarak bilinmiyor.⁴⁴ Ancak bu konudaki genel kabul, sıradan askerler gibi yasağın kapsamına alınmakla birlikte onların evliliklerine daha hoşgörülü yaklaşıldığı yönündedir.⁴⁵

Yasağın yasal şeklinde olduğu gibi ortaya çıkış nedenlerinde de bir muğlaklık söz konusudur. Ancak yasağın başlangıcı Augustus'la ilişkilendirildiğinde, yasağın esas amacı kendiliğinden açığa çıkmaktadır. MÖ 44-31 yılları arasında yaşanan iç savaş neticesinde Roma ordusunda bir

³⁸ Phang, 2001: 119-124.

³⁹ Phang, 2001: 122.

⁴⁰ Noy, 1987: 15; Phang, 2001: 119.

⁴¹ D. 23.2.38.pr (Paulus); D. 23.2.63 (Papinianus); D. 24.1.3.1 (Ulpianus); D. 39.2.1. karş. D. 25.7.5 (Paulus). Yasak memurların çocuklarını da kapsıyordu. (D. 23.2.57 (Marcianus).

⁴² D. 1.18.19 pr. (Callistratus); Noy, 1987: 16; Cherry, 1997: 113.

⁴³ D. 23.2.65 (Paulus); *Cod.* 5.4.6.

⁴⁴ David Cherry, “The Marriage of Equestrian Officers in the Post-Severan Army”, *Historia* 46/1, 1997, s. 113; Phang, 2001: 113, 114, 130.

⁴⁵ Watson, 1969: 134; Jost H. Jung, “Das Eherecht der römischen Soldaten”, *ANRW* 2/14, 1982, s. 341; Noy, 1987: 15; Phang, 2001: 132; *karş.* Friedl, 1996: 255; Cherry, 1997: 113 ve dp. 2.

düzensizlik ve denetimsizlik hali söz konusuydu. Bu bağlamda asker evliliklerine getirilen yasakla bir yandan var olan disiplinin zafiyetinin giderilmesi, diğer yandan da ordunun etkinliğinin ve hareket kabiliyetinin artırılması amaçlanmaktaydı.⁴⁶ Dönem şartları göz önüne alındığına yasağın yerinde bir karar olduğuna şüphe yoktur. Zira orduyla birlikte hareket eden kadınların ve çocukların hem ordunun imkân ve kabiliyetlerini önemli ölçüde sekteye uğratacağı hem de ordunun sevk ve idaresini zorlaştıracacağı muhakkaktır. Ordu içi disiplinin sağlanmasının yanı sıra sivil halk ile ordu arasındaki sembolik farkı belirginleştirme isteğinin de yasağın yürürlüğe koyulmasında önemli bir rol oynamış olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.⁴⁷

Bazı araştırmacılar tarafından askeri tedbirlerin yanı sıra çeşitli demografik kaygıların da evlilik yasağını tetiklemiş olabileceği ileri sürülmektedir. Örneğin; S. Treggiari, Augustus'un İtalya'daki evlenilecek Romalı kadın nüfusunu koruma refleksiyle yasağı başlatmış olabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁸ C.M. Wells bu savdan hareketle karı-kocanın en verimli çağlarında ayrı kalmalarının İtalyan doğum oranına negatif bir etki yapacağını belirtir.⁴⁹ Carrié'ye göre yasakla, askerlerin görevde buldukları eyaletlerde aile kurmalarının önüne geçilecek ve böylece görev bitiminde askerler memleketlerine dönmeye zorlanarak oralardaki İtalyan erkek nüfusu belli bir sayıda tutulabilecekti.⁵⁰ Parker ise Augustus'un bu yasakla, Romalı vatandaşların yabancılarla evlenmesinin önüne geçerek ordudaki Romalı kimliğini güçlendirilmeyi amaçladığını iddia eder.⁵¹ Belirtilen tüm görüşlerin önemli dayanak noktaları olmakla birlikte Parker'ın görüşü diğerlerinden bir adım öne çıkmaktadır. Zira bilindiği üzere *lex Iulia de maritandis ordinibus* ve *lex Papia et Poppaea* kanunlarıyla üst ve orta tabakanın evlilikleri düzenlenerek Romalı olmayanlarla evlilik yapabilmelerinin önü kesilmişti. Dolayısıyla Augustus'un Romalı kimliğini sadece orduda değil sivil vatandaşlar arasında da güçlendirmek istediği gayet açıktır. Nitekim Suetonius Augustus'un genel bir politika olarak vatandaşlık bahşetmeye mesafeli durduğunu söylerken⁵²; *conubium* ve vatandaşlık hakkının verildiği (ilk belge) asker diploması da bu bilgiyi doğrulamaktadır.⁵³ Tüm bu referanslar yok sayılsa dahi Augustus dönemi boyunca uygulanan

⁴⁶ Peter Garnsey, "Septimius Severus and the marriage of soldiers", *CSCA* 3, 1970, s. 46.

⁴⁷ Phang, 2001: 389-392; Scheidel, 2007: 419.

⁴⁸ Treggiari, 1991: 64.

⁴⁹ Wells, 1998: 187.

⁵⁰ Phang, 2001: 346, dp. 10.

⁵¹ Henry M. D. Parker, *The Roman Legions*, Cambridge 1928, s. 245.

⁵² Suet. *Aug.* 40.3.

⁵³ CIL 16, nr. 1; Brunt, 1971: 242-3; Campbell, 1994: 195; Phang, 2001: 55-56; Southern 2006: 165.

Romalılaştırma politikaları tek başına, Augustus'un Romalı kimliğini önemseydiğini ve bu maksatla da asker evliliklerini yasaklamış olabileceğini gösterir.

Yukarıda görüldüğü üzere evlilik yasağının birçok sebebi olmasına rağmen, yasağın ne kadar gerçekçi olduğu ve ne kadar uygulandığı tartışma konusudur. Bunun en önemli nedeni miras meselesi, çocuğun vekaleti vb. gibi yasal bir gereklilik olmadığı sürece asker evliliklerinin tespit edilememesidir. Aynı nedenden dolayı ordunun içindeki evli asker sayısı da bilinmemektedir. Yine bir yandan devletin birbiriyle çelişen evlilik politikaları, diğer yandan imparatorluğun sürekli olarak genişlemesiyle birlikte artan asker ihtiyacı ikilemi yasağın gerçekçiliğini tartışma konusu yapar. Zira mevcut durumda imparatorluk yalnızca bekar, dolayısıyla güçlü ve etkili bir ordu tasavvur etmiyor, aynı zamanda potansiyel asker sayısının artmasını da umut ediyordu.⁵⁴ Sonuçta devlet akıllı bu beklentilere uygun olarak hem kağıt üstünde asker evliliklerini yasaklamış hem de pratikte görece katı yaptırım ve sıkı denetimden uzak durarak gayriresmi evliliklerin ve farklı türden birlikteliklerin önünü açmıştır.

Makale içinde askerlerin seksüel yaşamlarını etraflıca incelememiz mümkün olmamakla birlikte, gelinen noktada konuya kısaca değinmek yerinde olacaktır. Askerlerin evlilik dışındaki birliktelikleri temelde heteroseksüel ve homoseksüel ilişkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Heteroseksüel ilişkilerin ilk örneği köle kadınlar ile olan birlikteliklerdir. Bu türden ilişkileri yasal bir zeminde konumlandırmak için taraflar arasında evlilik niyetine bakılır. Evlilik niyeti varsa o birliktelik o an için gayrimeşru olmakla birlikte, askerin görev süresi sona erdiğinde yasal bir evlilik (*matrimonium iustum*) olacaktır. Ancak köle kadınla olan ilişki evlilik niyeti olmaksızın tamamen cinsel dürtülere bağlı bir birliktelikse, o ilişki cariyelik/yarı evlilik olarak Türkçeleştirebileceğimiz *contubernium* terimi ile tanımlanır. Diğer bir heteroseksüel ilişki fahişeler ile olan birlikteliklerdir. Askerler için fahişelerle olan gününbirlik ilişkiler biçilmiş kaftandı. Zira bu ilişkiler hem ucuz ve sorunsuz hem de fahişelerin orduyu binlerce kişiyle takip etmesine bağlı olarak kolay ulaşılan ilişkilerdi.⁵⁵ Üstelik imparator Caligula (MS 37-41) fahişelerden bir tür gelir vergisi alarak, bu türden ilişkileri yasallaştırıp teşvik etmiştir.⁵⁶ Ancak her zaman fahişelere ılımlı yaklaşılmamıştır. Bazen ordu içi disiplini sağlamak maksadıyla fahişelerin

⁵⁴ Watson, 1969: 134-5.

⁵⁵ Werner A. Krenkel, "Prostitution", *Civilization of the ancient Mediterranean: Greece and Rome 2*, M. Grant, R. Kitzinger (ed.), 1988, s. 1291-7; Phang, 2001: 237 ve dp.76.

⁵⁶ Suet. *Calig.* 40.

ordugahtan uzaklaştırıldığı da görülür.⁵⁷ Homoseksüel ilişkiler de hemen hemen heteroseksüel ilişkiler ile aynıydı. Kadın köle yerine erkek köle, kadın fahişe yerine erkek fahişe ve bunlara ek olarak askerlerin birbiriyle olan ilişkileri söz konusuydu. İki askerin birbiriyle olan münasebetinin hem Roma toplumunca hem de Roma hukukunca nasıl karşılandığı tartışmalı bir konudur.⁵⁸ Ancak makalenin esas konusu bu olmadığı için tartışmalara burada değinilmeyecektir.

Eski Roma'da askeri birliklere giriş yaşı ortalama 18-19; görev süresi de en az 25 yıldır.⁵⁹ Askerler gençlik yıllarının başında katıldıkları orduda hayatlarının en güzel yıllarını geçiriyorlardı. Söz konusu evlilik yasağı, imparatorluğun içinde bulunduğu ikilemin benzerini askerlerin önüne çıkarıyor; onları ya 25 yıl süreyle bekar kalıp aile saadetinden uzak bir hayata ya da gayriresmi olarak evlilik yapmaya zorluyordu. Bir seçim yapmaya mecbur bırakılan askerler sorunu gayriresmi evlilik yaparak çözmüşlerdir.⁶⁰ Yukarıda bahsedildiği gibi yasağa rağmen yapılan evliliklere karşı imparatorluk, çok ağır yaptırımlardan kaçınmış sadece askerlerin görevleri süresince evlilikleri, eşleri ve çocukları gayrimeşru sayılmıştır.⁶¹ Yirmi beş yıllık görev sürelerinin tamamlayan askerlere Roma vatandaşlık hakkıyla beraber *ius conubii* (yasal evlenme ehliyeti) hakkı verilmiştir. Ancak mevcut kaynaklar ışığında Roma İmparatorluk Çağı'nın başında bu tür bir uygulamanın çok yaygın olmadığını, imparatorların vatandaşlık hakkını dağıtırken çok da cömert davranmadıklarını söyleyebiliriz.

Claudius (MS 41-54) dönemi asker evlilikleri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Hem *conubium*'un hem de Roma vatandaşlık hakkının (*civitas Romanum*) bahsedildiğini gösteren ilk asker diploması bu döneme tarihlenmektedir.⁶² Hem bu belge hem de mevcut diğer kaynaklar önceki dönemlerden farklı olarak Claudius döneminde vatandaşlık hakkının

⁵⁷ Phang, 2001: 246-7.

⁵⁸ Bu tartışmaya ve askerlerin cinsel yaşamına ilişkin detaylı bilgi için (bkz. Phang, 2001: bölüm 8-9).

⁵⁹ *Cod. Theod.* 7.14.1; Watson, 1969: 134; Lawrence Keppie, *The Making of Roman Army From Republic to Empire*, London 1984, s. 146, 153; Southern, 2006: 258.

⁶⁰ Watson, 1969: 134.

⁶¹ *Cattaoui Papirüsü*, Hadrianus'un mektubu, farklı dönemlere ait asker çocuklarının doğum belgeleri gibi resmi belgeler evliliklerin, eşlerin ve çocukların illegal olduğunu açıkça gösterirken; sosyal kaynak olan yazıtlar ise genellikle tam aksini evliliklerin, eşlerin ve çocukların yasal olduğunu göstermektedir. (Richard P. Saller-Bernt D. Shaw, "Tombstones and Roman family relations in Principate: civilians, soldiers and slaves" *JRS* 74, 1987, s. 124-56; Phang 2001: bölüm 6).

⁶² İlgili diploma donanmada kürekçi olarak görev yapmış Sparticus Dipscurtus adındaki bir askere aitti. (*CIL* 16, nr. 1; Brunt, 1971: 242-3; Campbell, 1994: 195; Phang, 2001: 55-56; Southern, 2006: 165).

bireysel olmaktan ziyade geniş asker kitlelerini kapsayacak şekilde verilmeye başlandığını göstermektedir.⁶³ L. Keppie, ilgili asker diplomalarından yola çıkarak Claudius döneminde gayrimeşru evliliklerin geleceğinin düzenlendiğini ve bu tarihten itibaren 25 yıllık görev süresini tamamlayan her emekli askere (*veteranus, milites veterani*) yasal evlilik hakkı tanındığını iddia eder.⁶⁴ Keppie'nin bu iddiası önemli ve kısmen de doğrudur. Ancak konuyla alakalı kısıtlı sayıdaki asker diploması ışığında bu kadar kesin konuşmak olanaksızdır. Zira konuyla alakalı birçok temel nokta hâlen aydınlatılamamıştır.

Conubium ve vatandaşlık hakkının bahşedildiğini gösteren asker diplomaları *praetor* muhafızlığından, *urban cohort*larından, *auxilia*lardan ve donanmadan emekli olmuş askerlere veriliyordu.⁶⁵ İlk iki grup hali hazırda Roma vatandaşı olduğu için sadece *conubium* hakkı kazanıyor; son iki grup ise (varsa) çocuklarıyla birlikte Roma vatandaşlığı ve *conubium* hakkına erişiyordu.⁶⁶ Asker eşleri ise kesinlikle Roma vatandaşlık hakkı elde edemiyordu.⁶⁷ Bu durum yasal evlilik (*matrimonium iustum*) için aranan bazı şartlara engel teşkil etse de Gai. *Inst.* 1. 57'de "...emekli askerler Latin ya da yabancı bir kadınla evlenebilir..." açıklamasıyla bu çelişki ortadan kaldırılmıştır. Lejyonlardan emekli olmuş askerlere *conubium* ve vatandaşlık hakkının verildiğini gösteren herhangi bir askeri diploma yoktur.⁶⁸ Prestij olarak diğer askeri birliklerin üstünde yer alan lejyonlara yapılan bu tür ayrımcılığı araştırmacılar garip karşılamakla birlikte konuya çeşitli açıklamalar getirmektedirler. K. Kraft, lejyonerlerin yabancı kadınlarla evlenerek ordu içindeki Romalı kimliğine zarar vermelerine engel olmak maksadıyla imparatorların bilinçli olarak bu ayrımcılığı yaptığını ileri sürer.⁶⁹ Roma İmparatorluk Çağı'nın başı itibarıyla bu öneri makul olsa da (ilgili dönemde lejyonların %65'i Romalı vatandaşlardan oluşuyordu) Claudius ile beraber lejyonlardaki İtalyan asker oranının azalmasıyla (%48) beraber öneri geçerliliğini kaybeder.⁷⁰ Campbell ise en başından itibaren böyle bir ayrımcılığın söz konusu olamayacağını, diğer askeri birliklerden

⁶³ Adrian N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, (Second edition) Oxford 1973, s. 237-57; Phang, 2001: 57.

⁶⁴ Keppie, 1984: 156; karşı. Brunt, 1971: 242-3.

⁶⁵ Watson, 1969: 136; Garnsey, 1970: 46; Campbell, 1978: 159; Phang, 2001: 54.

⁶⁶ Watson, 1969: 136; Smith, 1972: 490; Phang, 2001: 54.

⁶⁷ Tek istisnai örneği için (bkz. Phang, 2001: 58 ve dp 13).

⁶⁸ Özel durumları olan I. ve II. Adiutrix lejyonları hariç (bkz. Watson, 1969: 139; Garnsey, 1970: 46-7; Campbell, 1978: 159; Richard Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt*, London 1995, s. 216; Phang, 2001: 61, dp 24).

⁶⁹ Konrad Kraft, "Zum Bürgerrecht der Soldatenkinder", *Historia* 10, 1961, s. 120-26; Phang, 2001: 69, 77, dp.92.

⁷⁰ İlgili dönemlerdeki İtalyan asker oranları için (bkz. Keppie, 1984: 152).

emekli olmuş askerler gibi lejyonerlerin de aynı hakları kazandığını belirtir.⁷¹ Bu öneri daha makuldür. Zira Gai. *Inst.* 1.57'deki "...emekli askerler Latin ya da yabancı bir kadınla evlenebilir..." ifadesinden -yasaya herhangi bir şerh koyulmadığı için- görevleri sona erdiğinde askeri birliğine bakılmaksızın tüm emekli askerlerin bu hakka erişebildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra "Octavianus Fermanı" (MÖ 33-32) ve "Domitianus Fermanı" (MS 88-89) ile de lejyonlardan emekli olan askerlere, ailelerine ve çeşitli topluluklara da Roma vatandaşlık hakkı verildiği bilinmektedir.⁷²

MS 140 (yada 144) yılından sonra *auxilia*lara verilen askeri diplomalarda önemli bir değişiklik yaşandı. Bu tarihten itibaren babasıyla birlikte çocuğuna da vatandaşlık verilmesi (*civitas liberorum*) uygulaması terk edilerek, yalnızca askerin kendisine *conubium* ve vatandaşlık hakkı verilmeye başlandı.⁷³ Bu çarpıcı değişikliğin ortaya çıkışı üzerine araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi ordu içi disiplini sağlamak maksadıyla, kimi ordu içindeki Romalı kimliğinin korunması maksadıyla, kimi de farklı türden demografik kaygılar nedeniyle bu tür bir değişikliğe gidilmiş olabileceğini iddia eder.⁷⁴ Ancak ordunun asker ihtiyacını karşılamak gayesiyle böylesi çarpıcı bir değişiklik yapıldığı önerisi hem daha makul hem de Roma devlet pratiğine daha uygundur. Zira asker çocukları hem babaları aracılığıyla elde edemedikleri Roma vatandaşlık hakkına orduya katılarak kavuşabilecekler hem de Roma vatandaşı olarak babalarının *patria potestas*'ı altına girerek onun mirasından yasal olarak hak talep edebileceklerdi.⁷⁵ Öte yandan Roma imparatorları asker evlilikleri konusunda başlangıcından itibaren birbiriyle çelişen politikalar izlemekle beraber her daim olduğu gibi yine kazançlı çıkarak asker evliliklerine kalıcı bir çözüm getirmeyi bir süre daha ertelemişlerdir.

MS 152-166 tarihleri arasında donanmadan emekli olan askerlere verilen diplomalarda da önemli bir değişiklik görülür.⁷⁶ Ancak bu değişiklik *auxilia* birliklerine verilen diplomalarda olduğu gibi asker evliliklerini kısıtlayıcı değil aksine, teşvik edici niteliktedir. Öyle ki diplomaların yeni formunda bir

⁷¹ Campbell, 1984: 440 vd.; Phang, 2001: 69.

⁷² Campbell, 1994: 208-10, nr. 340-1; Phang, 2001: 69-72.

⁷³ Erich Sander, "Das Recht des römischen Soldaten", *RhM* 101, 1958, s. 160-1; Kraft, 1961: 121; Watson, 1969:136; Smith 1972: 490-91; Campbell, 1978: 159; Campbell 1994: 198; Phang, 2001: 75-7; Sofie Waebens, "Reflecting the "change in AD 140": The Veteran Categories of Epikrisis Documents Revisited", *ZPE* 180, 2012, s. 267-77.

⁷⁴ Watson, 1969: 136-7; Kraft, 1961: 120-6; Phang, 2001: 75-80;

⁷⁵ Berki, 1953: 542-76; Sander, 1958: 161; Watson, 1969: 137; Smith 1972: 490-491; Campbell, 1984: 216; Gardner, 1986: 142-4; Güven, 1999: 225-40; Phang, 2001: 76-77 ve bölüm 12; Doğancı, Kocakuşak, 2014: 241, 245-6; *karş.* Scheidel, 2007: 419.

⁷⁶ Watson, 1969: 136 vd; Campbell, 1994: 198-9; Phang, 2001: 15, 80-1, dp. 106.

yandan askerin kendisine, “kabul edilen gelenek” (*concessa conseutudo*) ile yürüttüğü eşine ve bu birliktelikten doğan çocuklara vatandaşlık verilirken; öte yandan aynı kadınla (hali hazırda karısı yoksa daha sonra evleneceği kadına) olmak şartıyla evlenme hakkı (*conubium*) bahşedilmiştir.⁷⁷ Ancak diplomalarda yer alan *concessa conseutudo* ifadesi araştırmacılar arasında bir takım görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Kimi bu ifadenin yasal evliliğin (*matrimonium iustum*) tanımı olduğunu ve dolayısıyla denizcilere tam bir evlilik serbestisi getirildiğini ileri sürerken⁷⁸; kimi de ifadenin evlilik dışı bir ilişkiyi çağrıştırdığını ve muhtemelen de karaya çıkan denizcilere partnerleriyle birlikte yaşama izni verildiğini fakat asker evliliklerinin kesinlikle yasallaşmadığını belirtir.⁷⁹

Asker evliliklerinin yukarıda açıklanan son şekli herhangi bir değişikliğe uğramadan Septimius Severus (MS 193-211) dönemine kadar korunmuştur. MS 197 yılına gelindiğinde asker evliliklerinde çok önemli ve tartışmalı bir gelişme yaşanır. Tarihçi Herodianus'un (MS 170-240) verdiği bilgiye göre; Septimius Severus, Clodius Albinus'a karşı kazandığı zaferden sonra askerlere o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş miktarda para ve çeşitli ayrıcalıklar vermiştir.⁸⁰ Konu kapsamında “askerlere eşleriyle birlikte yaşama izni verilmesi” bu ayrıcalıkların şüphesiz en önemlisidir. Ancak Herodianus'un bu ifadesi olabildiğince tartışmaya açıktır. İlk problem metin içinde geçen *γυναιξί τε συνοικεῖν* ifadesinin muğlaklığıdır. P. Garnsey bu ifadenin “kadınlarla (eşleriyle) evlenmek” şeklinde çevrilebileceği gibi “kadınlarla (eşleriyle) yaşamak” şeklinde de tercüme edilebileceğini ileri sürer.⁸¹ Dolayısıyla Garnsey ve bir grup araştırmacı Septimius Severus tarafından askerlere yalnızca fiziken eşleriyle aynı mekânı (ordugâh dışında) paylaşabilme imkânının sağlandığını, yasal evlilik hakkı verilmesinin söz konusu olmadığını belirtirler.⁸² Buna karşın Roma ordusu üzerine çalışan araştırmacıların büyük kısmı bu ifadeyi “bütün askerlere aktif görevleri

⁷⁷ Campbell, 1978: s. 153 vd.; Phang, 124 dp. 32.

⁷⁸ Starr, 1960: 91-2; *karş.* Campbell, 1978: 165, dp. 89.

⁷⁹ Sander, 1958: 161; Watson, 1969: 136-8; *karş.* Campbell, 1978: 165, dp. 89. Detaylı bilgi için (bkz. Phang, 2001: 81-2, 124, dp. 32).

⁸⁰ Herodian. 3.8.5: “τοῖς τε στρατιώταις ἐπέδωκε χρήματα πλεῖστα, ἄλλα τε πολλα συνεχώρησεν ἃ μὴ πρότερον εἶχον· καὶ γὰρ τὸ σιτηρέσιον πρῶτος ἠΰξησεν αὐτοῖς, καὶ δακτυλίοις χρυσοῖς χρῆσασθαι ἐπέτρεψε **γυναιξί τε συνοικεῖν**, ἅπερ ἅπαντα σωφροσύνης στρατιωτικῆς καὶ τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον εἰοίμου τε καὶ εὐσταλοῦς ἀλλότρια ἐνομιζέτο. καὶ πρῶτός γε ἐκεῖνος τὸ πᾶν αὐτῶν ἐρρωμένον καὶ τὸ σκληρὸν τῆς διαίτης τό τε εὐπειθές πρὸς τοὺς πόνους καὶ εὐτακτον μετ' αἰδοῦς πρὸς ἄρχοντας ἐπανέτρεψε, χρημάτων τε ἐπιθυμεῖν διδάξας καὶ μεταγαγὼν ἐς ἄβροδιατον”.

⁸¹ Garnsney, 1970: 147; *karş.* Campbell, 1978: 160, dp. 59.

⁸² Garnsey, 1970: 45-53; Phang, 2001: 18, dp. 6.

sırasında yasal evlilik (*matrimonium iustum*) hakkı tanınmıştır” şeklinde yorumlar.⁸³

Diğer bir sorun ilk Hıristiyan yazarlardan Tertullianus’un muhtemelen MS 197’den sonra (MS 208-9) yazılmış⁸⁴ eserinde Herodianus’un söyledikleri ile çelişen bilgilerin yer almasıdır. Tert. *De exhort. cast.* 12.1’de “askerlerin evli olmadığı ya da evlenemeyeceğini” yazar.⁸⁵ Garnsey bu çelişkiyi kendi iddiasını desteklemek için kullanırken⁸⁶; karşıt görüşte olan araştırmacılar ise bu çelişkiye iki farklı argümanla açıklama getirir. İlk olarak S. E. Phang, Tertullianus’un eserinin yazıldığı tarihin belirsiz olduğuna dikkat çeker.⁸⁷ Bu görüşe göre eser MS 197’den önce yazılmışsa doğal olarak bu çelişki ortadan kalkar. Diğer argüman Tertullianus’un imparator Septimius Severus’un yaptığı değişikliği bilmediği ve eserini güncel olmayan eski bilgilerle oluşturmuş olabileceği varsayımdır.⁸⁸ Görüldüğü üzere edebi kaynaklar ışığında Septimius Severus tarafından askerlere aktif görevleri sırasında yasal evlilik hakkının verilip verilmediği kesin olarak aydınlatılamamaktadır. Dolayısıyla çözümü konunun dolaylı olarak bağlantılı olduğu hukuk metinlerinde aramak yerinde bir yaklaşım olacaktır. Ancak asker evlilikleri ve daha genel bir ifadeyle Roma evlilik sistemi ile bağlantılı hukuk metinlerine ve bunlar üzerine yapılan tüm tartışmalara makale içinde yer verme imkânı olmadığı için yalnızca tartışmaların özüne değinilecektir.

Bu bağlamda gelinen noktada söylenmesi gereken ilk şey, MS 197 yılı itibariyle asker evlilikleri yasağının kaldırıldığını ve askerlere *ius conubii* hakkının verildiğini kesin olarak belgeleyecek bir tek belge, (örneğin; bir yasa *-lex-*, bir beyanname *-edictum-*, senato kararı *-senatus consultum-* ya da *Digesta*’da açık ve doğrudan bir yorum) olmadığıdır. Ancak bu durum çok önemli değildir. Zira yukarıda bahsedildiği üzere evlilik yasağının başlangıcı da büyük olasılıkla *ius civile*’ye girecek nitelikteki hukuki bir metinle

⁸³ Corbett, 1930: 41; Watson, 1969: 137; Anthony R. Birley, *Septimius Severus The African Emperor*, London 1971, s. 128; Smith, 1972: 493, dp. 71; Campbell, 1978: 160; Jung, 1982: 338; Campbell, 1984: 302; Friedl, 1996: 231; Phang, 2001: 2, 4; Kaya, 2006: 28; Scheidel, 2007: 417; Kaya, 2008: 217-18; Werner Eck, *Septimius Severus und die Soldaten. Das Problem der Soldatenehe und ein neues Auxiliardiplom*, Wiesbaden 2011, s. 63.

⁸⁴ Garnsey, 1970: 47, dp. 10; Timothy D. Barnes, *Tertullian. A Historical and literary study*, Oxford 1971, s. 55 *karş.* Campbell, 1978: 156; Phang 2001: 19.

⁸⁵ Phang, 2001: 19.

⁸⁶ Garnsey, ‘Eğer böyle bir gelişme yaşanmış olsaydı hukukçular muhakkak bu konuya değinirdi’ der. (bkz. Garnsey, 1970: 48, dp.13; *karş.* Campbell, 1978: 156).

⁸⁷ Phang, 2001: 19; *karş.* Garnsey, 1970: 47-8, dp. 10; Barnes, 1971: 55.

⁸⁸ Campbell, 1978: 160; Phang, 2001: 19.

başlamamıştı. Dolayısıyla yasağın kalkması da *ius civile* kapsamına alınmayan bir *mandata* (=emirname) ile sağlanmış olabilir. Son tahlilde konunun çözüme kavuşturulabilmesi için atılacak en rasyonel adım, *ius civile*'ye Septimius Severus (MS 193-211) döneminde ve sonrasında girmiş olan Roma evlilik sistemiyle alakalı hukuk metinlerini tespit etmek ve konu bağlamında bu metinlerden çıkarım yapmaktır. Böylece ilgili tarihlerde asker evliliklerinin yasal statüsü kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Ius civile'de Septimius Severus dönemi öncesinde asker evliliklerinin yaygınlaştığını gösteren beş; Severus dönemi ve sonrasında asker evliliklerinin yasallaştığını gösteren yirmi bir hüküm bulunmaktadır.⁸⁹ Ancak uzmanlar arasında ilgili hükümler üzerine bir mutabakat söz konusu değildir. Bazı araştırmacılar Severus öncesi hükümleri (*D.* 24.1.60-61; *D.* 29.1.28; *D.* 29.1.28; *D.* 49.17.16. *pr*) referans göstererek asker evliliklerinin MS 197'den çok daha önce yasallaşmış olabileceğini iddia eder.⁹⁰ Ancak *Cattaoui Papirüsü*, Hadrianus'un Mısır *prefecti* Rammius'a mektubu⁹¹, farklı dönemlere ait asker çocuklarının doğum belgeleri⁹² gibi kaynaklar asker evliliklerinin imparator Septimius Severus öncesi dönemde yasak olduğunu kesin olarak belgelemektedir. Farklı bir grup araştırmacı ise Septimius Severus tarafından askerlere *conubium* hakkının verildiğini kabul etmekle birlikte, yabancı kadınlarla (*peregrine*) yapılacak evliliklerin *ius civile*'nin (vatandaşlar hukuku) değil *ius gentium*'un (kavimler hukuku) kapsamında değerlendirilebileceğini iddia eder. Bu iddianın temel dayanak noktası tarafların her ikisinin de *conubium* hakkına sahip olmaması ve asker diplomalarında olduğu gibi özel bir iznin (askerler Latin ya da yabancı bir kadınla evlenebilir) verilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla bu evliliklerin hukuken *matrimonium iustum* olarak değil *matrimonium ex iure gentium*

⁸⁹ Phang, 2001: 112.

⁹⁰ Phang, 2001: 91, dp. 20.

⁹¹ MS 119 yılına tarihlenen mektubun konusu askerlerin gayrimeşru çocuklarının miras hakları ile ilgilidir. Mevcut durumda bir asker aktif görevi sırasında çocuk sahibi olursa, o çocuk babasının mirasından mahrum bırakılırdı. Mektupta Hadrianus mevcut düzen hakkında bilgi sahibi olduğunu söyledikten sonra kendisinin diğer imparatorlar gibi katı bir tutum içinde olmayacağını aksine cömert olacağını ifade eder ve askerlerle *cognatio* (kan bağı) hısımlığı olan her çocuğa miras hakkı tanır. (*BGU* 140 =Mitteis, Wilcken 1912: 423-4, nr. 373; Campbell, 1978: 154, dp. 10; Phang, 2001: 402-3, app. 2). Ancak bu durum çocukların gayrimeşru sayılmadığı anlamına gelmemektedir.

⁹² Bu belgelerde aktif görev süreleri boyunca kurallar gereği askerlerin yasal olarak çocuk sahip olamayacağı açıkça vurgulanmaktadır. Askerlerin bu belgeleri almasının temel sebebi, ileriki bir dönemde çocuklarının kendi miraslarından mahrum kalmasına mani olmak ya da en azından çocuklarının bu yöndeki taleplerine güçlü bir resmi dayanak oluşturmaktır. (H. I. Bell, "A Latin Registration of Birth", *JRS* 27, 1937, s. 30-6; Fritz Schulz, "Roman Registers of Births and Birth Certificates", *JRS* 32, 1942, s. 78-91; Campbell, 1978: 155; Campbell, 1994: 153-4, nr. 256; Phang, 2001: 40-9).

şeklinde literatürde yer almasını önerirler. Ancak Campbell *filius familias* olan askerin evlilik için *pater familias* 'ın iznini almak zorunda olmasının, o evliliğinin *ius civile*'ye tabi olduğunu ve bu nedenle de *matrimonium iustum* olarak tanımlanacağını ifade eder.⁹³ Dahası Corbett, hem gelenek olarak hem de hukuken yabancılarla yapılan evliliklerin varlığını kabul etmekle birlikte, *matrimonium ex iure gentium* gibi bir ifadenin ya da hukuki durumun olmadığını; bunun uydurma bir ifade olduğunu ileri sürer.⁹⁴ Sonuç olarak Septimius Severus dönemi ve sonrasında *ius civile*'ye giren hukuki metinler üzerine yapılan tartışmalar ışığında, MS 197 yılı itibariyle ve özellikle 212'den sonra *Constitutio Antoniniana* ile imparatorluk toprakları üzerinde yaşayan hemen herkese yurttaşlık hakkı verilmesiyle birlikte, Augustus ile başlayan evlilik yasağının son bulduğu söylenebilir.

Yaklaşık iki asır boyunca yürürlükte kalmış olan evlilik yasağının radikal bir kararla kaldırılması, askerlere o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş miktarda para dağıtılması ve çeşitli ayrıcalıkların verilmesi Septimius Severus'un imparator oluş biçimine ve sürecine bağlanabilir ya da en azından yaşanan gelişmelere bu bağlamda bakılmalıdır.⁹⁵ Zira Pertinax'ın öldürülmesinden sonra Septimius Severus, Pescennius Niger ve Clodius Albinus ile amansız bir mücadeleye girmiş ve doğrudan askerin desteği ile bu savaşı galip ayrılarak imparatorluk tahtına oturabilmişti. Ancak tahtını şimdi aynı askerlere karşı koruması gerekiyordu. Bunun bilincinde olan Septimius Severus, antikçağ yazarlarının da belirttikleri gibi, bir yandan askerlere o güne değin eşi benzeri görülmemiş para ve ayrıcalıklar bahşetmiş; diğer yandan da orduda kasıtlı (?) bir şekilde Romalı kimliğini zayıflatarak bir dizi askeri reform yapmıştır.⁹⁶ Cassius Dio'ya göre Septimius Severus orduya o kadar çok önem vermiştir ki oğulları Caracalla ve Geta'ya ölüm döşeğindeki son nasihati şu olmuştur: “Birbirinizle iyi geçinin, askere karşı cömert olun, diğerlerinin hiçbir önemi yok”.⁹⁷

MS 197 yılı itibariyle asker evlilikleri yasağı sona ermesine rağmen; *auxilia*lardan, donanmadan ve *praetor* muhafızlığından emekli olan askerlere *conubium* hakkının bulunduğu asker diplomaları vermeye devam edilmiştir.⁹⁸

⁹³ D. 23.2.35 (Papinianus) “*Filius familias miles matrimonium sine patris voluntate non contrahit / Asker olan filius familias (patria potestas altındaki erkek evlat) babasının onayı olmadan evlenemez.*” (bkz. Campbell, 1978: 161).

⁹⁴ Corbett, 1928: 303-13; Phang, 2001: 201, dp. 22.

⁹⁵ Campbell, 1978: 165.

⁹⁶ Herodian. 3.8.5; Cass. Dio LXXV 2.3; 77.15. 2; karşı. Smith, 1972: 490-99.

⁹⁷ Cass. Dio LXXII. 15. 2.

⁹⁸ *Auxilia*, donanma ve *praetor* muhafızlığından emekli olmuş askerlere verilen son diplomalar sırasıyla MS 203, MS 249-50, MS 306 yıllarına tarihlenmektedir. (Watson, 1969: 138-40; Garsney, 1970: 50-51; Campbell, 1978: 163-5; Phang, 2001: 57, 68).

Bu çelişkili durum araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Durry, MS 197'de görevdeki askerlere sağlanan evlilik serbestisinin, disipline yönelik kaygılarla *praetor* muhafızlarını kapsamadığını ileri sürmektedir.⁹⁹ Jung, *praetor* muhafızlığının diğer askeri birliklerden daha prestijli olması sebebiyle bu önerinin mümkün olmadığını ifade eder.¹⁰⁰ Jung gibi Starr da *praetor* muhafızlarının prestijine dikkat çeker; ancak Starr, diplomaların devam etmesine Jung'tan farklı bir açıklama getirir. Starr'a göre bu diplomalar yasaktan bağımsız olarak hizmetleri karşılığında yalnızca ve özellikle *praetor* muhafızlarına sunulan; birer onur belgesi, birer paye (*honoris causa*) niteliğindedir.¹⁰¹ Konuya ilişkin en rasyonel öneri ise Campbell ve Phang'tan gelir. Bu noktada iki hatırlatma yapmak elzemdir. İlki MS 197 yılı itibariyle Septimius Severus tarafından askerlere aktif görevleri sırasında yasal evlilik izni bahşedilmişse de Roma evlilik sistemine ilişkin kurallar hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Diğer *Constitutio Antoniniana* ile imparatorluk toprakları üzerinde yaşayan “neredeyse” herkese vatandaşlık verilmişse bile *peregrinae* ve *dedicticiae* statüleri var olmaya devam ediyordu.¹⁰² Dolayısıyla yabancı bir kadınla yapılacak olan yasal evlilik hâlen özel izne bağlıydı.¹⁰³ Buradan hareketle Campbell ve Phang, MS 197'den sonra hem *praetor* muhafızlarına hem de diğer askeri birliklere aktif görevleri sırasında evlilik izni verildiğini; diplomaların ise Romalı olmayan kadınlarla yapılacak evliliklere imkân sağlamak amacıyla devam ettiğini belirtirler.¹⁰⁴

MS 197'de evlilik yasağının sona erişiyile beraber kadın ve çocuklar asker yaşamının tipik birer özelliği olmuş ise de bu durum ilgili tarih itibariyle eşlerin ve çocukların askerlerle birlikte ordugâhta yaşadıkları anlamına gelmemektedir.¹⁰⁵ Ancak MS 2. yüzyıl askeri kamplarında kadınlara ve çocuklara ait olabilecek bir dizi eşya (ayakkabı, yüzük, broş, toka, tarak, çengelli iğne, boncuk vs.) bulunması bu konuyu tartışmalı hale getirir.¹⁰⁶ Bazı araştırmacılar ilgili malzemeleri her iki cinsin de kullanabileceğini söyleyerek ilgili buluntuları olağan karşılar; bazıları ise bu malzemelerin erkek fahişelere, genç uşaklara ya da yeni yetme askerlere ait olabileceğini

⁹⁹ Marcel Durry, *Les cohortes prétoriennes*, Paris 1938, s. 194-7; Watson, 1969: 139; Garnsey, 1970: 52; Campbell, 1978: 164, dp. 81; Phang, 2001: 68.

¹⁰⁰ Jung, 1982: 339; Phang, 2001: 68.

¹⁰¹ Watson, 1969: 139.

¹⁰² Phang, 2001: 68.

¹⁰³ Gai. *Inst.* 1. 75.

¹⁰⁴ Campbell, 1978: 164; Phang, 2001: 68.

¹⁰⁵ Watson, 1969: 140; Scheidel, 2007: 417.

¹⁰⁶ Garnsey, 1970: 46; Carol van Driel-Murray, “A question of gender in a military context”, *Helinium* 34/2, 1994, s. 345-7; Phang, 2001: 127-8; Penelope Allison, “Soldiers Families in the Early Roman Empire”, B. Rawson (ed.) *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, 2011, s. 172-3.

belirterek tartışmayı sonlandırır.¹⁰⁷ Kısacası arkeolojik buluntulara rağmen Roma askeri tarih araştırmacıları arasındaki genel kabul MS 2. yüzyıl itibariyle hem eşlerin hem de çocukların ordugâhlarda ya da askeri tesislerde yaşamadığı yönündedir.¹⁰⁸

Yukarıda bahsedildiği üzere MS 2. yüzyıldan itibaren kademeli olarak askerlere ordugâh dışında aileleriyle yaşama izni verilmeye başlanmıştı. Yüzyılın sonunda Septimius Severus tarafından asker evlilikleri yasağının kaldırılmasını takiben de düzenli olarak bu durum artış göstermiş ve asker aileleri askeri kamplara olabildiğince yakın mevkilere; ya yeni mahalleler – *vici* (auxilia kampları için) *canabae* (lejyon kampları için)- kurmuşlar ya da hali hazırda var olan yerleşimlere taşınmışlardır.¹⁰⁹ Bu yeni düzen doğal olarak garnizonların bulunduğu yerlerdeki halkın Romalılaşmasına, garnizon doğumlu yeni lejyonerlerin çoğalmasına ve garnizon yakınlarındaki yerleşimlerde nüfusun artmasına katkı sağlamıştır.¹¹⁰ MS 4. yüzyıla geldiğinde ise askerler eşleri ve çocuklarıyla birlikte ordugâhlarda yaşamaya başlamışlar¹¹¹ ve nihayetinde MS 426 yılı itibariyle asker evlilikleri yasağı *ius civile*’de açıkça belirtilerek resmi olarak son bulmuştur.¹¹²

Sonuç

Roma İmparatorluk Çağı’nın başında bir iç savaşı (MÖ 44-MS 30) takiben Augustus Dönemi’nde asker evliliklerine getirilen kısıtlama ironik bir şekilde yine bir iç savaşı takiben (MS 192-197) Septimius Severus Dönemi’nde sona ermiştir. Her ne kadar tartışmalı olsa da hem Augustus’un asker evliliklerine getirdiği kısıtlama hem de Augustus’un tam aksine bir kararla Severus’un asker evlilikleri önündeki engelleri kaldırması günün sosyal koşullarına uygun kararlar olup orduya ve imparatorluğa kısa vadede büyük katkı sağlamıştır.

Evlilik yasağının ortaya çıkışının temel nedeni ordu içi disiplini sağlamak olmakla birlikte, demografik kaygıların da yasağın yürürlüğe konulmasında etkili olmuş olabileceği güçlü bir varsayımdır. Bu nedenlerin yanı sıra sivil halk ile ordu arasındaki sembolik farkı belirginleştirme ve ordunun eril

¹⁰⁷ Driel-Murray, 1994: 345-7; Carol van Driel-Murray, “Gender in question”, *Theoretical Roman Archaeology: Second Conference Proceedings*, P. Rush (ed.), 1995, s. 19; Phang, 2001: 127-8 ve dp. 42, 45; Allison, 2011: 172 vd.

¹⁰⁸ Watson, 1969: 140; Campbell, 2002: 97; Allison, 2011: 161-182.

¹⁰⁹ Watson, 1969: 140; 153; Smith, 1972: 497; Campbell, 2002: 97; Allison, 2011: 171.

¹¹⁰ Kaya, 2008: 218.

¹¹¹ Watson, 1969: 140.

¹¹² *Cod.* 5. 4. 21.

yönünü öne çıkarma isteğinin de yasağın yürürlüğe koyulmasında önemli bir rol oynadığı muhakkaktır. Yasağın kaldırılmasını ve Severus'un diğer askeri reformlarını ise imparatorun kişisel ihtirasları ve tahtını koruma kaygısından ziyade askeri gereksinimlerle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Zira ilgili dönemde sürüp giden savaşlar neticesinde asker sayısı giderek azalmış ve buna bağlı olarak da sınır güvenliği zafiyeti had safhaya çıkmıştı. Bu durumu çözüme kavuşturmak için de bir dizi askeri düzenleme yapılarak askerlik mesleği cazip hale getirilmiş ve gönüllü asker sayısı kısa sürede artmıştır.

Asker evliliklerine getirilen kısıtlamanın yasal şekli tartışmalı olsa da - mevcut kaynaklar ışığında- yasağın kanun ile güvenceye alınmış genelgeçer bir kuraldan ziyade, imparatorun valiye (*proconsul*) verdiği emir (*mandata*) ile alınan idari ve geçici bir karar olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Zira yasak, tahta çıkan her yeni imparator tarafından yenilenmeye muhtaçtı. Bu yasağa rağmen yapılan evlilikler her hâlükârda gayrimeşru olmakla birlikte *inusta matrimonia* terimi ile değil, *matrimonia contra mandata* terimi ile ifade ediliyordu. Asker evliliklerine getirilen kısıtlama, hukuki bakımdan yalnızca askerin kendisini değil; aynı zamanda eş ve çocukları da bağlıyordu. Yasaya aykırı evlilik yapıldığında hem evlilik hem de eş ve çocuklar gayrimeşru sayılır; taraflar arasında aile, akrabalık, mirasçılık gibi normal bir evliliğin doğal sonuçları oluşmazdı. Ancak görev bitiminde çift arasında evlilik niyeti devam ediyorsa hem evlilik ve hem de çocuklar yasal bir statü (*legitimatio*) kazanıyordu.

Muhtemelen kısa vadeli bir çözüm olarak uygulanmaya başlayan asker evliliği yasağı hem karar alıcılarını hem de bizzat kararın muhataplarını rahatsız etmesine rağmen, şaşırtıcı bir şekilde yaklaşık iki asır boyunca yürürlükte kalmıştır. Yasağın bu denli uzun bir süre devam etmesi, olasılıkla, katı disiplinden yana olan muhafazakâr askeri düşüncenin neticesiydi¹¹³. Ancak görülüyor ki evlilik yasağı gerçeklikten ve uygulanabilir olmaktan çok uzaktır. Zira her ne kadar kâğıt üstünde asker evlilikleri yasaklanmışsa da ne yasağı ihlal edenleri tespit edecek sıkı bir denetim mekanizması oluşturulmuş ne de yasağı ihlal edenler belirlendiği takdirde ağır yaptırımlarla karşılaşmıştır. Dolayısıyla Scheidel'in de belirttiği gibi bir "yasak"tan ziyade evliliklerin kanunen "tanınmaması" durumu söz konusuydu.¹¹⁴

¹¹³ Campbell, 1978: 165.

¹¹⁴ Scheidel, 2007: 419.

Kaynakça ve Kısaltmalar Listesi

- Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1985.
- Allison, P., “Soldiers Families in the Early Roman Empire”, *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, (ed.) by B. Rawson, Oxford 2011, 162-182.
- Alston, R., *Soldier and Society in Roman Egypt*, London 1995.
- Barnes, T. D., *Tertullian, A Historical and literary study*, Oxford 1971.
- Bell, H. I., “A Latin Registration of Birth”, *JRS* 27, 1937, s. 30-36.
- Berger, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, New Jersey 2004.
- Berki, Ş., “Roma’da Miras Hukuku”, *AÜHFD*, C. 10, S. 1-4, 1953, s. 542-576.
- _____, “Roma’da Aile Hukuku”, *AÜHFD*, C. 14, S. 1-4, 1957, s. 111-121.
- BGU = Berliner griechische Urkunden (Ägyptische Urkunden aus den königlichen Museen zu Berlin)*, Berlin 1895-.
- Birley, A. R., *Septimius Severus The African Emperor*, London 1971.
- Brunt, P. A., *Italian Manpower: 225 B.C.-A.D. 14*, Oxford 1971.
- Burton, G. P., “The Issuing of Mandata to Proconsuls and a New Inscriptions from Cos”, *ZPE* 21, 1976, s. 63-68.
- Campbell, B., “The Marriage of Soldiers under the Empire”, *JRS* 68, 1978, s. 153-66.
- _____, *The Emperor and the Roman Army: 31 B.C.-A.D. 235*, Oxford 1984.
- _____, *The Roman Army, 31 B.C.-A.D. 337: A Sourcebook*, London 1994.
- _____, *War and Society in Imperial Rome 31 BC-AD 284*, London-New York 2002.
- Cassius Dio, *Historia Romana*, (ed.) by E. Carry, Loeb Classical Library, London 1954.
- Cheery, D., “The Marriage of Equestrian Officers in the Post-Severan Army”, *Historia*, 46/1, 1997, s. 113-116.
- CIL, Corpus Inscriptionum Latinorum*, Vol. I-XVI, Leipzig-Berlin, 1826-1843.
- Cod. Theod., The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, (trans. by. Clyde Pharr etc.), New Jersey 1952.
- Corbett, P. E., *The Roman Law of Marriage*, Oxford 1930.
- Corpus Iuris Civilis I: Institutiones, Digesta*, (ed.) T. Mommsen, P. Krueger, Berolini 1892.

- Corpus Iuris Civilis II: *Codex Iustinianus*, (ed.) Paul Krueger, Berolini 1892.
- Deminion, M. A., *Staging Morality: Studies in the Lex Iulia de Adulteriis of 18 BCE*, (Unpublished M.A Thesis), Victory University 2007.
- Demircioğlu, H., *Roma Tarihi I/1.Menşe'lerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar*, (4.Baskı), Ankara 1998.
- Di Marzo, S., *Roma Hukuku*, (çev. Ziya Umur), İstanbul 1959.
- DNP *Der NeuePauly*.
- Doğancı, K.-Kocakuşak, F., "Eski Roma Ailesinde "Pater Familias" ve "Patria Potestas" Kavramları", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, 2014, s. 233-250.
- Driel-Murray, C., "A question of gender in a military context," *Helinium* 34/2, 1994, s. 342-362.
- _____, "Gender in question", P. Rush (ed.) *Theoretical Roman Archaeology: Second Conference Proceedings*, 1995, s. 3-21.
- Durry, M., *Les cohortes prétoriennes*, Paris 1938.
- Eck, W., *Septimius Severus und die Soldaten. Das Problem der Soldatenehe und ein neues Auxiliardiplom*, Wiesbaden 2011.
- Field, J. A., "The Purpose of the Lex Iulia et Papia Poppaea", *The Classical Journal*, 40/7, 1945, s. 398-416.
- Friedl, R., *Der Konkubinatim kaiserzeitlichen Rom: von Augustus bis Septimius Severus*, Stuttgart 1996.
- Gaius, *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*, with a translation and commentary by Edward Poste, Fourth edition, revised and enlarged by E.A. Whittuck, with an historical introduction by A.H.J. Greenidge, D.Litt, Clarendon Press, Oxford 1904.
- Gai. *Inst.*, *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*, (trans. by E. Poste), 4th edition, Oxford 1904.
- Gardner, J. F., *Women in Roman Law and Society*, London 1986.
- Garnsey, P., "Septimius Severus and the marriage of soldiers", *CSCA* 3, 1970, s. 45-53.
- Gönenç, F. İ., *Roma Hukukunda Kadın*, İstanbul 2010.
- Grubbs, J. E., *Women and the Law in the Roman Empire: A sourcebook on marriage, divorce and widowhood*, London-New York 2002.
- Güven, D. T., "Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı", *İÜHFİM*, C. 57, S. 1-2, 1999, s. 225-240.

- _____, *Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia De Adulteriis Coercendis*, İstanbul 2007.
- Herodian. *Herodian of Antioch's History of the Roman Empire from the Death of Marcus Aurelius to the Acession of Gordian III*, (trans. by. Edward C. Echols), Berkeley 1961.
- Hopkins, M. K., "The Age of Roman Girls at Marriage", *Population Studies*, 18/3, 1965, s. 309-27.
- Isid. orig., *The Etymologies of Isidore of Seville*, (trans. by S. A. Barney etc.), Cambridge 2006.
- İpek, N., "Concubinatus", *YÜHFD*, C. 5, S. 2, 2008, s. 15-37.
- _____, "Actio Rerum Amotarum", *MÜHF-HAD*, C. 16, S. 3-4, 2010, s. 195-215.
- Jung, J. H., "Das Eherecht der römischen Soldaten", *ANRW* 2/14, 1982, s. 302-346.
- Kaya, M. A., "Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39, 2006, s. 27-48.
- _____, *Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus*, İstanbul 2008.
- Keppie, L., *The Making of Roman Army From Republic to Empire*, London 1984.
- Koschaker, P.-Ayiter, K., *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara 1977.
- Kraft, K., "Zum Bürgerrecht der Soldatenkinder", *Historia*, 10, 1961, s. 120-126.
- Krenkel, W. A., "Prostitution", *Civilization of the ancient Mediterranean: Greece and Rome 2*, (ed.) by M. Grant R. Kitzinger, 1988, s. 1291-7.
- Millar, F., *The emperor in the Roman world (31 B.C.-A.D. 337)*, London 1977.
- Mitteis, L.-Wilcken, U., *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde II.2*, Leipzig 1912.
- Nemli, Ö., *4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu İle Karşılaştırmalı Olarak Roma Hukukunda Evlenme*, (Yüksek Lisans Tezi), Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Noy, D., *Studies in Marriage in the Roman World in the Pre-Christian Roman Empire*, (Unpublished dissertation), University of Reading, 1987.
- Parker, H. M. D., *The Roman Legions*, Cambridge 1928.
- Phang, S.E., *The Marriage of Roman Soldiers (13 B.C.–A.D. 235): Law and Family in the Imperial Army*, (Columbia Studies in the Classical Tradition 24, Leiden: Brill, 2001.

- Plin. *epist.*, Plinius, *Epistulae*, (çev. Ç. Dürüşken-E. Özbayoğlu), *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları*, İstanbul 1999.
- Saller, R. P.-Shaw, B. D., "Tombstones and Roman family relations in Principate: civilians, soldiers and slaves" *JRS* 74 (1984), s. 124-156.
- Sander, E., "Das Recht des römischen Soldaten", *RhM* 101, 1958, s. 152-234.
- Scheidel, W., "Marriage, Families, and Survival: Demographic Aspects", *A Companion to Roman Army*, (ed.) P. Erdkamp, 2007, s. 417-435.
- Schulz, F., "Roman Registers of Births and Birth Certificates", *JRS*, 32 (1942), s. 78-91.
- Shaw, B. D., "The Age of Roman Girls at Marriage: Some Reconsiderations", *JRS*, 77, 1987, s. 30-46.
- Sherwin-White, A. N., *The Roman Citizenship*, Second edition, Oxford 1973.
- Smith, R. E., "The army reforms of Septimius Severus", *Historia*, 21, 1972, s. 481-500.
- Southern, P., *The Roman Army A Social and Institutional History*, Oxford 2006.
- Söğütlü Erişgin, Ö., "Roma Toplumunda Kadının Konumu", *İÜHFD*, C. 4, S. 2, 2013, s. 1-31.
- Starr, C. G., *The Roman Imperial Navy 31 B.C.-A.D. 324*, Cambridge 1960.
- Suet. (=C. Suetonius Tranquillus), *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (çev. F. Teletar, G. Özaktürk), Ankara 2008, [*Caes.* (=Caesar), *Aug.* (=Augustus), *Calig.* (=Caligula)].
- Tac. *ann.*, Cornelius Tacitus, *Annales (The Annals of Tacitus)*, ed. by C.H. Moore-J. Jackson, (Loeb), London 1962.
- Tac. *hist.*, Cornelius Tacitus, *Historiae (The Histories of Tacitus)*, ed. by C.H. Moore -J. Jackson, (Loeb), London 1962.
- Treggiari, S., *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford 1991.
- Waebens, Sofie, "Reflecting the "change in AD 140": The Veteran Categories of Epikrisis Documents Revisited", *ZPE*, 180, 2012, s. 267-7.
- Watson, G. R., *The Roman Soldier*, London 1969.
- Wells, C. M., "Celibate Soldiers: Augustus and army", *AJAH* 14/2, 1989, s. 180-190.
- Yeşiller, M., "Roma Hukukunda Hükümsüzlük Halleri", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 3, 2011, s. 77-94.

